

РОЗДІЛ II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОРФОЛОГІЇ ТА СЛОВОТВОРУ

Анатолій Загнітко
ORCID: 0000-0001-7398-6091

УДК 811.161.2'367.634.355.1

DOI: 10.31558/1815-3070.2024.47.2

СПОЛУЧНИКОВО-ПРОТИСТАВНА ПАРАДИГМАЛЬНІСТЬ: СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІЇ

З'ясовано напрями переосмислення в сучасній граматиці традиційних підходів до тлумачення частиномовних класів слів через пошук відповідних когнітивних механізмів, функційних статусів, прагматичних орієнтувань та інші таких угруповань лексем. Кожний із таких підходів цілком заслуговує на увагу, оскільки розглядає той чи той категорійний клас у відповідному аспекті: когнітивний – через активне використання концептуально-репрезентативного аналізу й когнітивно-матричного методу для встановлення прототипних категорій, функційний – визначення й диференціювання первинних і вторинних виявів лексемних множин категорійних класів, прагматичний – вивчення інтенційних можливостей відповідних форм частиномовних класів, дескриптивний – інвентаризація позицій, ономазіологічний – простеження номінативних особливостей, пор. також сукупність морфологічного, синтаксичного, семантичного й інтуїтивного. Істотним є встановлення кваліфікаційних ознак частиномовного класу сполучників із виявом особливостей і закономірностей їх структурності, парадигмальності, позиційності та функційності, оскільки в загальній множині наукових студіювань найбільшою мірою зосереджувано увагу на співвідносності аналітичних і синтетичних тенденцій у сполучниковому класі, а також на з'ясуванні спеціалізованості й транспозиційності в його структурі (М. Вондрачек, К. Городенська, М. Мірченко та ін.), водночас актуальним постає з'ясування позиційного усталення і/чи неусталення сполучникових слів, встановлення ємності парадигмальності сполучників загалом та кожного зокрема. Важливим є розкриття функційної наповнюваності сполучникових слів, для чого необхідно простежити шлях від часткового до повного розмивання первинної семантики транспонем.

Дослідження сполучників у їхніх синтаксичному й семантичному усталеннях та закріпленнях і морфологічній ідентифікації вимагає розширення методологічних та алгоритмових процедур і використання методики функційної аналогічності, Підхід до сполучника з опертям на функційне усталення стає на заваді для кваліфікації прилеглих до нього елементів у сполучній функції. Застосування методики функційної аналогічності має підґрунтям тлумачення такого аналітичного утворення як реалізатора сполучниковості. Втягування повнозначного і/чи неповнозначного слова в релятивну підсистему має континуумний характер, де кваліфікаторами континуумної шкали є множина ознак, що відображають релятивізацію не як постання, а як процес. Діагностування сполучникових ознак передбачає створення та застосування відповідного алгоритму. Процес релятивізації найбільшою мірою має стосунок до синтаксису й семантики, оскільки закономірності реалізації синтаксичного зв'язку та вираження семантичних відношень актуалізують входження повнозначного слова в релятивну сферу та формування цілісної регулярно впізнаваної одиниці, що покроково набуває ознак відтворюваності, регулярності та ін. Функційна аналогічність постає одним із критеріїв синтаксичної класифікації лексики та надання кваліфікації морфологічного слова надійних теоретико-методологічних основ.

Ключові слова: сполучник, парадигмальність, сполучникова парадигмальність, аналог сполучника, аналітичні сполучники.

0. У сучасній граматиці істотно переосмислювані традиційні підходи до тлумачення частиномовних класів слів через пошук відповідних когнітивних мотивацій, функційних статусів, прагматичних орієнтувань та інше. Кожний із таких підходів цілком заслуговує на увагу, оскільки досліджує той чи той категорійний клас у відповідному аспекті: когнітивний розгляд із активним використанням концептуально-репрезентативного аналізу та когнітивно-матричного методу зосереджує увагу на встановленні основного чи визначального концепту частиномовного класу (предметність – для іменника, ознаковість – для прикметника та ін.), функційний – передбачає встановлення й диференціювання первинних і вторинних виявів лексемних множин категорійних класів, прагматичний – орієнтований на вивчення інтенційних можливостей відповідних форм частиномовних класів. У цьому розрізі істотним постає встановлення кваліфікаційних ознак частиномовного класу сполучників зі з'ясуванням особливостей і закономірностей їх парадигмальності, позиційності, структурності та функційності, оскільки в загальній множині наукових студіювань найбільшою мірою зосереджувана увага на співвідносності аналітичних і синтетичних тенденцій у сполучниковому класі, а також на встановленні спеціалізованості й транспозиційності в його структурі (Вондрачек (Česka) 1967; Городенська 2007, 2010; М. Мірченко та ін.), водночас актуальним постає з'ясування позиційного усталення і/чи неусталення сполучникових слів, визначення ємності парадигмальності сполучників загалом та кожного зокрема. Не менш важливим є розкриття функційної наповнюваності сполучникових слів – від часткового до повного розмивання первинної семантики.

1. Дослідження сполучників у їхній синтаксичній і семантичній усталеннях та закріплення в морфологічній ідентифікації вимагає розширення окремих методологічних та алгоритмових процедур. Насамперед необхідним постає активне використання методики функційної аналогічності, Підхід до сполучника з опертям на функційне усталення стає на заваді для кваліфікації прилеглих до нього елементів у сполучній функції, розкриття статусу такого аналітичного утворення, частотності, співвідносності і/чи неспіввідносності з подібними похідними, простеження напрямів розширення ліво- та правобічної сполучникової лінійності та ін. Застосування методики функційної аналогічності має підґрунтям тлумачення такого аналітичного утворення як реалізатора сполучниковості. Втягування повнозначного слова в релятивну підсистему має континуумний характер, де кваліфікаторами континуумної шкали є множина ознак, що відображають релятивізацію не як постання, а як процес. Діагностування таких ознак передбачає створення та застосування відповідного алгоритму. Процес релятивізації найбільшою мірою має стосунок до синтаксису й семантики, оскільки закономірності реалізації синтаксичного зв'язку та вираження семантичних відношень актуалізують входження повнозначного слова в релятивну сферу та формування цілісної регулярно впізнаваної одиниці, що покроково набуває ознак відтворюваності, регулярності та ін. Функційна аналогічність постає одним із критеріїв синтаксичної класифікації лексики та надання кваліфікації

морфологічного слова надійних теоретико-методологічних основ. Її вперше було апробовано в опрацюванні прийменників та їхніх аналогів і/чи еквівалентів (у функції, у значенні), пор. актуальні словники білоруських (Конюшкевич 2008–2010), польських (Ляхур 2022), російських (М. Всеволодова, К. Виноградова та ін.), українських (І. Данилюк, Г. Ситар, І. Щукіна 2007 та ін.), у яких запропонована лексикографічна модель одного з фрагментів граматики реального вжитку. Поза всяким сумнівом, напрацювання в граматиці прийменникових одиниць цілком правомірно застосувати у висвітленні динаміки частиномовного класу сполучників.

2. Сполучники та наближені до їхнього статусу певні лексеми традиційно розглядаються в усіх граматичних описах із наголошенням їхнього службового статусу або простеженням статусного навантаження як особливих слів-морфем (пор. погляди Вихованця 1988; Городенської 2007, 2010 та ін.) з-поміж аналітичних слів-морфем зв'язок, прийменників, часток. У формальному вимірі сполучник, подібно до прийменника, частки, позбавлений відмінюваності, але, на відміну від прийменника, частки, сполучник функціонує в межах синтаксичних одиниць. Якщо прийменник у своїх синтаксемнотвірних інтенціях орієнтований у вторинних реалізаціях на активне продукування похідної семантики – часової, причинової, умовної, наслідкової та ін., пор., наприклад: (1) *Тепер, коли Євген приїхав **на літо** до матері, їхні стосунки стали помітні і Марининим батькам* (Б. Антоненко-Давидович); (2) *Сліпчук подарував мені **на іменини** пляшку аргентинського рому* (Р. Андріяшик); (3) *Зацвів перший соняшник, що його я посадив **на згадку** про далеку батьківщину* (Б. Антоненко-Давидович); (4) *Над самим Урожем домінували дві гори, між якими текла річка, швидка й каламутна **через дощі*** (Г. Пагутяк); (5) *Я тільки молю Бога, щоб прийняв мене **за гарної погоди**, бо, приміром, у морози важко довбати яму* (М. Циба), де реалізовані в (1) – часова семантика, у (2) й (3) – значення мети, в (4) – причинова, а в (5) – умовна семантика, то сама природа сполучника відображає поєднання та зазвичай постає функційно орієнтованою. Певною мірою останнє твердження ґрунтоване на відповідних лексикографічних практиках, які підтверджують основні компоненти функційної парадигми сполучникового слова. Так, наприклад, сполучник *і* в авторитетних академічних словниках (СУМ-11; СУМ-20) подано з висвітленням п'яти визначальних блоків значень цього сполучникового елемента (1) єднального: рівнорядності в межах однорідних членів речення, єднальної предикативності двох або більше частин у межах складносурядних речень для вираження однорідності, співвідносності часових площин, раптовості чи несподіваності дій і/чи подій (причиново- і/чи умовно-наслідкових), зіставної протиставності; 2) єднального перелічування (повтор або завершення); 3) приєднувального у межах простого й складного речень; 4) приєднувально-підсилювального у межах простого й складного речень; 5) допустового (↔ хоч), де в межах четвертого приєднувально-підсилювального значення констатовано вияв аналізованої семантики лише за відповідних контекстуальних умов, пор.: *IV. приєднувально-підсил., у сполуч. із займ. і присл. де, скільки, що, як, який і т. ін.* Приєднує речення

(здебільшого питальні й окличні) або члени речення, підсилюючи виразність їхнього змісту'. Тоді постає питання, а чому відповідної застереги немає в третьому блоці з його трьома значеннями, адже приєднання здебільшого марковане тими чи тими лівобічними елементами на зразок *до того ж, все-таки*. Логічним постає питання про кваліфікацію таких аналітичних утворень – як цілісних і зарахуванням до сполучникового частиномовного класу чи вважати такими, що виражають відповідні семантичні й синтаксичні запити, тобто постають нерегулярними, тому не можуть бути віднесені до частиномовного класу сполучників.

3. За умови ускладнення однією, двома й більше морфемами функційно-семантичний вимір сполучника загалом і сполучника *і* зокрема набуває зовсім іншої ємності, адже в цьому разі постають, наприклад, *і тому, і до того / і до того ж, і водночас, і таки* та ін., де кожне з таких і подібних утворень реалізує відповідну семантику: (6) *Та хоч би як там, а це був заробіток учня-співака, і тому він видавався нам далеко солодшим, ніж чай з такими ж марципанами вдома* (Б. Антоненко-Давидович); (7) *Дядько глузливо посміхнувся. Кооператор із брезентовим портфелем безнадійно втратив у його очах усяку повагу й дядько, дарма що був присадкуватий і до того ж сидів на лаві, а кооператор стояв, зумів якось ізгори зневажливо подивитись на нього* (Б. Антоненко-Давидович); (8) *Ця кімната в їхній невеликій квартирі правила йому за кабінет і водночас за спальню матері* (Б. Антоненко-Давидович); (9) *Він відчув на цих крилах лет і таки одірвався від землі* (Б. Антоненко-Давидович); (10) *А якщо вони таки їдуть і таки з тобою, то напевно не на прогулянку* (І. Багрянйий), де в (6) виражено причиново-наслідкову семантику, у (7) – доповнювальну, у (8) – уточнювальну, в (9), (10) – результативну. Такий досить обмежений перелік функційно-семантичної парадигми сполучника *і* засвідчує недостатню його лексикографічну інтерпретацію, що ні в якому разі не може свідчити про неврахування тих чи тих особливостей відповідного сполучникового слова авторами словника, оскільки перед ними актуальними постають дещо інші завдання, аж ніяк не зосередження на вичерпному висвітленні граматики реального вживання сполучникового елемента.

4. Сполучники є тим ґрунтом, на підставі якого послідовно диференціюють, наприклад, сурядні конструкції на єднальні, заміщувальні та розділові, або ж на єднальні, протиставні, зіставні, розділові, приєднувальні, доповнювальні та ін. Очевидно, що сполучник не лише поєднує предикативні частини, формуючи структурну цілісність, а й визначає комунікативно-синтаксичну природу такого утворення. У процесі реалізації відповідних завдань сполучникове слово зазнає варіативної і/чи модифікаційної видозміни, наслідком чого постає залучення додаткових елементів у сферу втілення релятивності. Підтвердженням цього постає розширення синтагмальних інтенцій сполучникових слів і певною мірою ірадіювання власної релятивності на ліво- і/чи правобічні елементи або ліво- і/чи правобічні елементи водночас, що набувають статусу не лише певної

конкретизації, уточнення і т. ін., а й формують спільно зі сполучниковим словом¹ цілісність. Якщо розглянути аналітичну сполуку 'такий, який' ('така, яка'; 'таке, яке'; 'такі, які') у різних відмінкових, числових та родових формах, статус якої в лінгвістиці постійно дискутується, то їй властиві певні лівобічні регулярні конкретизатори; **точно такі, які** (11); **зовсім такі, які** (12); **десь такі, які** (13); **достеменно такі, які** (14); **лиш такі, які** (15); **саме такі, які** (16) та ін.: (11) *Тим часом їхні економічні помилки **точно такі, які** властиві комуністам* (М. Руденко); (12) *Вже стоять такі розкішні книжкові шафи, з червоного дерева, з вигадливими інкрустаціями, майже **зовсім такі, які** ми бачили з тобою в палацах чи музеях* (О. Іваненко); (13) *Десь **такі, які** залишалися на стінах* (І. Карпа); (14) *Достеменно **такі, які** загоряються темної ночі на болоті* (Ю. Мушкетик); (15) *Треба прожити без таємниць, а чужі знати **лиш такі, які** можна розказувати під тортурами* (Т. Прохасько); (16) *Десь у мене вже просилися інші слова – **саме такі, які** хотіла почути Ганнуся, – але сказати їх не вистачало сміливості* (М. Руденко).

5. В укладанні цілісного словника українських сполучників та їхніх аналогів в аспекті граматики реального використання, упорядкування лексикографічних статей мотивованим постає використання абеткового принципу систематизації, коли той чи той релятивізований елемент висвітлюється через діагностовану множину відповідних сполучникових слів. Так, наприклад, прислівниковий конкретизатор *точно* зафіксовано в таких похідних утвореннях: **точно такі, які**, **точно такі, як**, **точно таких, як**, **точно таким, що** і под. Переконливішою постає модель словника з оперттям на сполучникове слово та вичерпний розгляд його функцій, можливих варіацій та модифікацій, що уможливує встановлення функційно-семантичної парадигми сполучника та його структурних ускладнень, що сукупно відображає його парадигмальність і синтагмальність, пор., наприклад, парадигма сполучник *але* містить: 1) протиставність; компарацію невідповідності (закрита структура складносурядного речення (17)); 2) протиставність; допустово-компенсаційне значення (закрита структура складносурядного речення (18)); 3) протиставність; умовне значення (закрита структура складносурядного речення (19)); 4) протиставність; допустове значення (закрита структура складносурядного речення (20)); 5) протиставність; значення питальності (закрита структура складносурядного речення (21) з усталенням правобічного компонента N_4); 6) немотивована протиставність у диктемі; текстотвірне значення питальності (міжреченнєва реалізація (22)); 7) N_1 N_5 , **але** (фразеосхема, протиставний, допустовий (23)); 8) V_{infin} **то** V_{fin} , **але** (фразеосхема, протиставний, допустовий (24)); 9) **але біда в тому, що** (фразеосхема, протиставний, допустовий (25)); 10) **але ось** (протиставність у диктемі; міжреченнєвий, текстотвірний, вказівний (26)); 11) **але..., та** (двоелементний; складносурядне речення закритої структури; протиріччя (27)); 12) **але ж** (складносурядне речення закритої структури; допустовий (28)); 13) **але ж і** (ймовірно-допустовий; складносурядне речення закритої структури;

¹ Сполучникове слово позначає будь-який елемент, що виконує функцію сполучуваності, охоплюючи і власне-сполучники, і сполучні слова.

суперечність (29)); 14) **але ж не** (ймовірно-допустовий; складносурядне речення закритої структури; суперечність (30)); 15) **але зате** (протиставний; складносурядне речення закритої структури; компенсаційний (31)) та ін.: (17) *Люди це помічали, жінки мені заздрили, але в цій заздрості було щось принизливе* (М. Руденко); (18) *То був день умний, але водночас і радісно-піднесений* (П. Загребельний); (19) *Дітей, звичайно, догляну, але завтра мені виореш город* (Сільські вісті.2019.12.06); (20) *Цей літній казах, якому перейшло вже за п'ятдесят, є добродушна, але вельми скривджена в житті людина* (Б. Антоненко-Давидович); (21) *Батько кинув був боїв навздогін за Ігорем, але кого ж наздоженеш уночі* (І. Білик); (22) *А тепер я знаю: коли в мряці гине надія, людина починає жити самотужки. Жахливий тоді двобій з життям, сповнений прикрих випадковостей, дикостей, дивини (можє, й мене таке чекає...).* **Але** на думку спадає болючіше: а що, коли з якоїсь причини батько не хотів ділитися своєю присмерковою тугою і смутком? (Р. Андріяшик); (23) **Розмови розмовами, але** питання вимагають свого обов'язкового вирішення (Урядовий кур'єр.2015.12.04); (24) **Робити то робила, але** постійно думала про сина (Ранок.1990, 1); (25) – *Ну, я, скажімо, лишився б чекати, – сказав Кость, – але біда в тому, що там далі на багато кілометрів відкрита місцина* (Ю. Винничук); (26) *Він так швидко летить, що, здається, ладен перескочити з розгону Збруч. Але ось він затамував біг, фиркнув на останнє і там, де починався колись міст, спинився, і боязко позадкував від прірви* (Б. Антоненко-Давидович); (27) **Але** то насправді було, **та** з роками забулося (Сільські вісті.2017.12.01); (28) – *Випити можна, я не перечу, але ж ви не знаєте міри* (Р. Андріяшик); (29) *Прогнати дебелим кулаком уїдлиу пані Юлю не дозволяла ряса, але ж і терпіти далі не можна* (Б. Антоненко-Давидович); (30) *Після золотого кораблика мені вже не хотілося брати їх додому, таких мізерних і гидкий, але ж не годилось і лишати їх напризволяще* (Б. Антоненко-Давидович); (31) *Він мало цікавився літературою, з якої йому імпував тільки лермонтовський Печорін, погано знав історію, з якої любив тільки походи Наполеона й бої на Кавказі Єрмолова, але зате йому були відомі назви й мундири всіх полків гвардії, знався на породистих конях і мисливських собаках, добре танцював навіть мазурку й умів грати в преферанс* (Б. Антоненко-Давидович) і под. Сумарна функційно-семантична парадигма сполучника **але** охоплює 45 основних функційних реалізацій, з-поміж яких лише п'ять (1–5) функційно закріплені за одноелементним його виявом, до них прилягає і шосте значення, що закріплене в диктемному статусі, інші ж тридцять дев'ять охоплюють різноманітні ускладнення одним і/чи більше елементами – від неповнозначних (часток) до займенникових, прикметникових та інших слів. Якщо ж до цього додати ще й варіативні текстотвірні вияви встановлених 11–45 модифікацій сполучника **але**; то цілісна парадигма останнього становитиме близько 80 різноманітних функцій та структурних варіацій. Звичайно, окремі з них є індикаторами відповідних фразеосхем, пор. (7), (8), (9), що через узус прямують до системності, постаючи позиційно усталеними.

6. Розгляд сполучникової сполучникової парадигмальності має охоплювати також і діагностування синонімічних, антонімічних та омонімічних відношень у частиномовній системі та класифікації синтаксичної лексики. Не менш істотним постає формування цілісного реєстру сполучникових слів та їхніх аналогів, що стане підґрунтям для простеження їхнього позиційного усталення, вияву силових полів сполучникових слів загалом та кожного з них зокрема. Створення такого словника може ґрунтуватися на напрацюваннях проблемної групи кафедри української мови та прикладної лінгвістики (тепер – кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології) Донецького національного університету імені Василя Стуса, яка спільно з колегами з інших країн (Польщі, Білорусі та ін.) сформувала теоретико-методологічні основи опрацювання прийменників та їхніх аналогів, результатом чого стали новітні лексикографічні праці. Щоправда, основне ядро проблемної групи (Ганна Ситар, Ілля Данилюк, Інна Щукіна) працюють поза університетом, але сучасні науковці можуть скористатися оригінальними моделями реєстрування, упорядкування та інтерпретування сполучникових слів та їхніх аналогів. Актуальним постає завдання формування цілісного експериментального науково-дослідницького корпусу текстів з відповідною репрезентативною частиною, що згодом може стати основою для зіставного студіювання функційно-парадигмального статусу сполучникових слів у різних слов'янських і неслов'янських мовах.

Література

1. Вихованець, Іван. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наукова думка, 1988. 255 с.
[Vykhovanets, Ivan R. Chastyny movy v semantyko-hramatychnomu aspekti. Kyiv : Naukova dumka, 1988. 255 s.]
2. Городенська, К. Граматичний словник української мови. Сполучники. Київ-Херсон : Херсонський державний університет, 2007. 340 с.
[Horodenska, K. Hramatychnyi slovnyk ukrainskoi movy. Spoluchnyky. Kyiv-Kherson : Khersonskiy derzhavnyi universytet, 2007. 340 s.]
3. Городенська, К.Г. Сполучники української літературної мови. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 204 с.
[Horodenska, K.H. Spoluchnyky ukrainskoi literaturnoi movy. Kyiv : Vydavnychy dim Dmytra Buraho, 2010. 204 s.]
4. Загнітко, А. «Матеріали до словника» [В:] *Українські прийменники: Синхронія і діахронія: пробний зошит*. Донецьк : ДонНУ, 2003, 3–17.
[Zahnitko, A. «Materialy do slovnyka» [V:] *Ukrainski pryimennyky: Synkhroniia i diakhroniia: probnyi zoshyt*. Donetsk : DonNU, 2003, 3–17.]
5. Загнітко, А. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. 991 с.
[Zahnitko, A. Teoretychna hramatyka suchasnoi ukrainskoi movy. Morfolohiia. Syntaksys. Donetsk : TOV «VKF «BAO», 2011. 991 s.]
6. Загнітко, А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця : Твори, 2020. X, 992 с.
[Zahnitko, A. Suchasnyi linhvistychnyi slovnyk. Vinnytsia : Tvory, 2020. X, 992 s.]
7. Загнітко, А., Данилюк, І., Ситар, Г., Щукіна, І. Словник українських прийменників. Сучасна українська мова. Донецьк : ТОВ «ВКТ «БАО», 2007. 376 с.
[Zahnitko, A., Danyliuk, I., Sytar, H., Shchukina, I. Slovnyk ukrainskykh pryimennykiv. Suchasna ukrainska mova. Donetsk : TOV «VKT «BAO», 2007. 376 s.]

8. Канюшкевіч, М.І. Беларускія прыназоўнікі і іх аналагі. Граматыка рэальнага ўжывання. Матэрыялы да слоўніка : [У 3 ч.]. Ч. 1 : Дыяпазон А–Л. Гродна: ГрДУ, 2008; Ч. 2 : Дыяпазон М–П. Гродна : ГрДУ, 2010; Ч. 3 : Дыяпазон Р–Я. Гродна : ГрДУ, 2010.
[Kaniushkevich, M.I. Belaruskiia prynazovniki i ikh analahi. Hramatyka realnaha vzhyvannia. Materyialy da slovnika : [U 3 ch.]. Ch. 1 : Dyiapazon A–L. Hrodna: HrDU, 2008; Ch. 2 : Dyiapazon M–P. Hrodna : HrDU, 2010; Ch. 3 : Dyiapazon R–Ya. Hrodna : HrDU, 2010.]
9. СУМ 11: Словник української мови. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
[Slovnuk ukraïnskoi movy. Kyiv : Naukova dumka, 1970–1980.]
10. СУМ 20: Словник української мови. Київ : Наукова думка; Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2010–2023.
[Slovnuk ukraïnskoi movy. Kyiv : Naukova dumka; Ukrainskyi movno-informatsiinyi fond NAN Ukrainy, 2010–2023.]
11. Klikovac, D. Semantika predloga: studia iz kognitivne lingvistike. Drugo izd. Beograd : Filološki fakultet, 2006. 446 s.
12. Lachur, Cz. «O podstawach teoretycznych semantycznej kategorii ablatywności w językach słowiańskich» [V:] *Acta Polono-Ruthenica XIII*, 2008, 437–446.
13. Lachur, Cz. Polskie przyimki wtórne i jednostki o funkcji przyimkowej w użyciu realnym: [*materialy do słownika (w zestawieniu z językiem rosyjskim)*]. T. 4: Tak zwane przyimki parametryczne. Supplement do tomów 1–3. Opole, Кера : Wydawnictwo NOWIK Sp.j, 2022. 401 s.
14. Leška, O. K «Otazce tzv transpozice» [V:] *Ruskoceske studie. Sbornik Vysoké školy pedagogické v Praze: Jazyk a literature II*, 1960: 43–46.
15. Mluvnické češtiny [1]. Fonetika. Fonologie. Morfonologie a morfemika. Tvoření slov / [red. J. Petr]. Praha : Academia, 1960. 567 s.
16. Wajszczuk, J. System znaczeń w obszarze spójników polskich. Warszawa : Uniwersytet Warszawski, 1997. 359 s.
17. Żeberek, T. Funkcjonowanie przyimków i wyrażeń przyimkowych w tekście rosyjskim i polskim. Kraków : Wydawnictwo Naukowe WSP. 1994. 315 s.
18. Zgółkova, H. Funkcje syntaktyczne przyimków i wyrażeń przyimkowych we współczesnej polszczyźnie mywionej. Poznań : Wydawnictwo Uniwersytetu Adama Mickiewicza, 1980. 295 s.

Використані джерела

1. Андріяшик, Р. *Люди зі страху*. Київ : Дніпро, 1983. 534 с.
[Andriiashyk, R. *Liudy zi strakhu*. Kyiv : Dnipro, 1983. 534 s.]
2. Антоненко-Давидович, Б. *Вибрані твори*. Київ : Грамота, 2006. 336 с.
[Antonenko-Davydovych, B. *Vybrani tvory*. Kyiv : Hramota, 2006. 336 s.]
3. Багрянний, І. *Сад гетсиманський*. Київ : Дінпро, 1992. 876 с.
[Bahrianyi, I. *Sad hetsymanskyi*. Kyiv : Dinpro, 1992. 876 s.]
4. Білик, І. *Похорон богів*. Київ : Видавничий дім А.С.К., 2005. 480 с.
[Bilyk, I. *Pokhoron bohiv*. Kyiv : Vydavnychi dim A.S.K., 2005. 480 s.]
5. Винничук, Ю. *Діви ночі*. Львів : Каменяр, 1998. 251 с.
[Vynnychuk, Yu. *Divy nochi*. Lviv : Kameniar, 1998. 251 s.]
6. Загребельний, П. *Роксолана*. Київ : Дніпро, 1988. 603 с.
[Zahrebelnyi, P. *Roksolana*. Kyiv : Dnipro, 1988. 603 s.]
7. Іваненко, О. *Марія*. Київ : Дніпро, 1988. 481 с.
[Ivanenko, O. *Mariia*. Kyiv : Dnipro, 1988. 481 s.]
8. Карпа, І. *Фройд би плакав*. Львів : Фоліо, 2004. 292 с.
[Karpa, I. *Froid by plakav*. Lviv : Folio, 2004. 292 s.]
9. Мушкетик, Ю. М. *Твори : В 5-ти т.* Т 4: [романи, повісті]. Київ : Дніпро, 1989. 597 с.

- [Mushketyk, Yu. M. *Tvory* : V 5-ty t. T 4: [romany, povisti]. Kyiv : Dnipro, 1989. 597 s.]
10. Пагутяк, Г. *Сни Юлії і Германа*. Київ: Ярославів Вал, 2011. 228 с.
[Pahutiak, H. *Sny Yulii i Hermana*. Kyiv: Yaroslaviv Val, 2011. 228 c.]
11. Прохасько, Т. *Ознаки зрілості*. Львів: Тріада плюс, 2014. 120 с.
[Prokhasko, T. *Oznaky zrilosti*. Lviv: Triada plus, 2014. 120 s.]
12. Руденко, М. Д. *Син Сонця – Фаетон*. Тернопіль: Джура, 2002. 340 с.
[Rudenko, M. D. *Syn Sontsia – Faeton*. Ternopil: Dzhura, 2002. 340 s.]
13. Циба, М. *Солдатки*. Київ : Дніпро, 1989. 397 с.
[Tsyba, M. *Soldatky*. Kyiv : Dnipro, 1989. 397 s.]

CONJUNCTIVE AND OPPOSITIONAL PARADIGM: STRUCTURE AND FUNCTIONS

Anatolii Zahnitko

Department of General and Applied Linguistics and Slavic Philology, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine.

Abstract

Background: The article identifies the directions of rethinking in modern grammar the traditional approaches to the interpretation of partial word classes by searching for the appropriate cognitive mechanisms, functional statuses, pragmatic orientations, etc. of such groupings of lexemes. Each of these approaches deserves attention because it considers a particular categorical class in the appropriate aspect: cognitive – through the active use of conceptual-representational analysis and the cognitive-matrix method to establish prototypical categories, functional – identification and differentiation of primary and secondary manifestations of lexeme sets of category classes, pragmatic – studying the intentional possibilities of the corresponding forms of partitive classes, descriptive – inventory of positions, onomasiological – tracing nominal features, cf. also a combination of morphological, syntactic, semantic and intuitive.

Purpose: It is essential to establish the qualifying features of the partial-word class of conjunctions with the identification of features and regularities of their structural, paradigmatic, positional and functional characteristics, since in the general set of scientific studies the most attention is focused on the correlation of analytical and synthetic tendencies in the conjunction class, as well as on the clarification of specialization and transposition in its structure (M. Vondracek, K. Horodenska, M. Mirchenko, etc.), while it is important to determine the positional stability and/or non-stability of conjunctive words, to establish the capacity of the paradigmaticity of conjunctions in general and each in particular. It is important to reveal the functional content of conjunction words, for which it is necessary to trace the path from partial to complete blurring of the primary semantics of transpositions.

Results: The study of conjunctions in their syntactic and semantic constructions and anchorages and morphological identification requires the expansion of methodological and algorithmic procedures and the use of the methodology of functional analogy. The approach to the conjunction based on functional constructions hinders the qualification of adjacent elements in the connecting function. The use of the method of functional analogy provides a basis for interpreting such an analytical formation as a realizer of connectivity. The involvement of a full-meaning and/or partial-meaning word in the relational subsystem has a continuum character, where the qualifiers of the continuum scale are a set of features that reflect relativization not as an occurrence but as a process.

Discussion: Diagnosing the connecting features involves the creation and application of an appropriate algorithm. The process of relativization is most related to syntax and semantics, since the patterns of realization of syntactic connection and expression of semantic relations actualize the entry of a full-sense word into the relational sphere and the formation of an integral regularly recognizable unit that gradually acquires signs of reproducibility, regularity, etc. Functional similarity is one of the

criteria for the syntactic classification of lexis and for providing the qualification of a morphological word with a reliable theoretical and methodological basis.

Keywords: conjunction, paradigmaticity, conjunctive paradigmaticity, analogous conjunction, analytical conjunctions.

Vitae

Anatolii Zahnitko is a Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of NAS of Ukraine, Professor at the Department of General and Applied Linguistics and Slavic Philology at Vasyl' Stus Donetsk National University. Areas of research interests include functional linguistics, cognitive linguistics, comparative linguistics, categorical linguistics, lexicographic linguistics, text linguistics and lingvopersonology.

Correspondence: a.zagnitko@donnu.edu.ua

Надійшла до редакції 12 січня 2024 року
Рекомендована до друку 16 березня 2024 року